

Kromatográfiás módszerek

Kromatográfiás elválasztási módszerek

- A módszer elve
  - Az elválasztandó alkotórészek két, egymással érintkező fázis között oszlik meg.
  - A kromatográfiás elválasztás folyamán az egyik fázis áll, míg a másik mozog.
- Az elválasztandó alkotórészek a mozgófázis irányában vándorolnak.

Kromatográfiás elválasztási módszerek

- Ha a vándorlás eltérő sebességgel történik, akkor elegendő hosszú út után az egyes alkotók egymástól mennyiségi módon szétválnak és külön-külön megkaphatók.
- Az elkülönített alkotókat valamilyen fizikai vagy kémiai tulajdonságuk mérése alapján tudjuk detektálni, azaz azonosítani.

Definíció

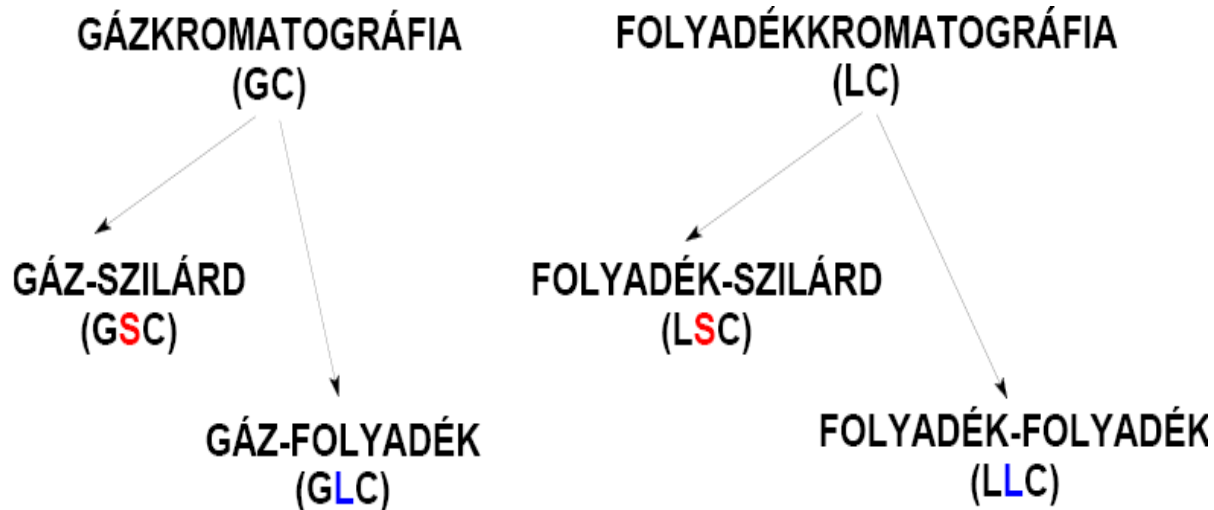

- A kromatográfiában egy álló és egy mozgófázis közötti dinamikus anyagátadás történik, amely a részecskék diffúziós mozgásán alapul.
  - A részecskék a fázisok közötti koncentrációkülönbséget igyekeznek megszüntetni és törekednek a dinamikus egyensúlyi állapot elérésére (szorpció-deszorpció).
- A mozgófázissal érkező minta alkotói (részecskéi), eltérő mértékben kötődnek az állófázishoz és oszlanak meg a fázisok között.
- A fázisok határfelülete a mozgófázis miatt folyamatosan megújul, az egyensúly csak látszólagos.
- A részecskék, egymástól eltérő szorpciójuk miatt, eltérő sebességgel fognak vándorolni a mozgófázissal, így térben (és időben) elkülönülnek egymástól.

Kromatográfia csoportosítása; Mozgófázis halmazállapota szerint

---

- Gáz → gázkromatográfia
GC (Gas Chromatography)
- Folyadék → folyadékkromatográfia
LC (Liquid Chromatography)

Folyadékkromatográfián belüli csoportosítás

- Az állófázis minősége, illetve a megoszlást előidéző folyamat minősége szerint:
    - adszorpciós (szilárd álló fázis),
    - megoszlásos (folyékony álló fázis),
    - ioncserés (ioncserélt állófázis).
- kromatográfiát különböztetünk meg.

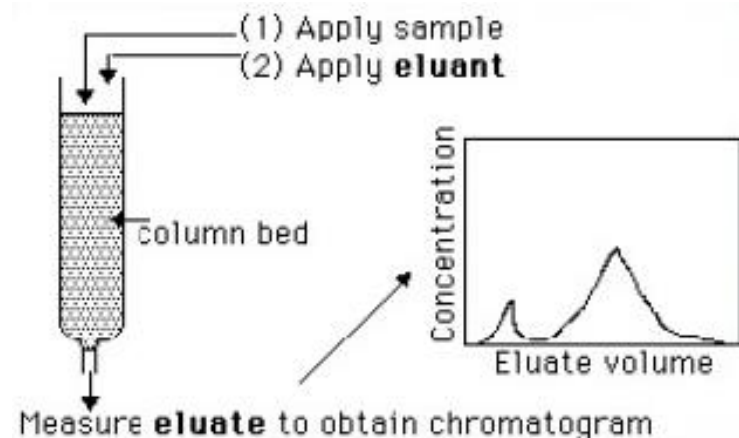
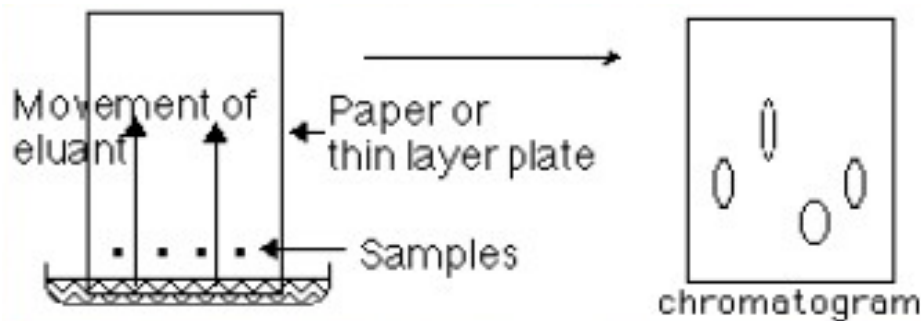
Gázkromatográfián belüli csoportosítás

- Megkülönböztetünk
  - gáz-szilárd (adszorpciós)
  - gáz-folyadék (megoszlásos) kromatográfiát.

Kromatográfia csoportosítása; Állófázis alakja, minősége szerint

- Papírkromatográfia
- Oszlopkromatográfia (GC, LC)
- Rétegekromatográfia (TLC, Thin Layer Chromatography)

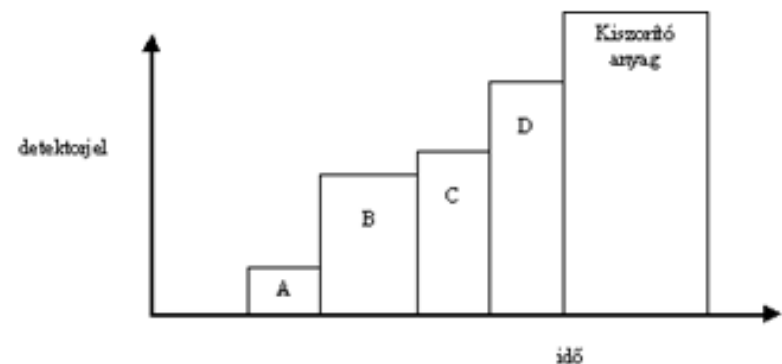
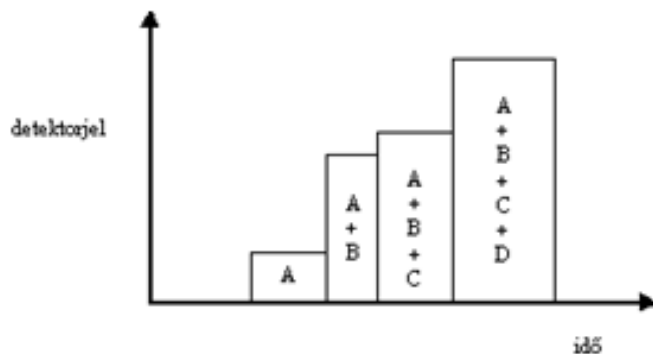

Kromatográfia csoportosítása; Mintavétel és leoldás szerint

- Frontális
- Kiszorításos
  - mozgófázis fajlagos szorpciója a mintáénál nagyobb
- Elúciós
  - mozgófázis fajlagos szorpciója ≈ 0

Kromatográfia csoportosítása;

Kromatografálandó mennyiség szerint

- Analitikai kromatográfia
  - Általában kisebb anyagmennyiségekkel dolgozik és célja az analit relatív arányának meghatározása a keverékben.
- Preparatív kromatográfia
  - Az elválasztott vegyületek további feldolgozása a végső cél, azaz egy tisztítási műveletről beszélhetünk.
- Ipari kromatográfia

Mozgó fázis

- Elnevezések

- Mozgófázis = fluid fázis= eluens

- Követelmények

- fajlagos szorpciója elhanyagolható legyen a vizsgált alkotóéhoz képest,
- nagy mennyiségben és kell tisztaságban álljon rendelkezésre,
- olcsó legyen.

Eluens

- Az eluensáramba pillanatszerűen juttatjuk be a minta igen kis részletét.
- A lamináris eluensáramlás így a mintát dugószerűen a kolonnára viszi, ahol a dinamikus szorpciós-deszorpciós folyamat és az eltérő fajlagos szorpciók következtében a minta alkotói elválnak, s időben külön-külön távoznak.
- A detektorba jutó anyag pillanatnyi mennyiségével arányos jel keletkezik.
- A módszer legnagyobb előnye az, hogy nincs szükség az állófázis regenerálására.

Kromatográfia alapfogalmai I.

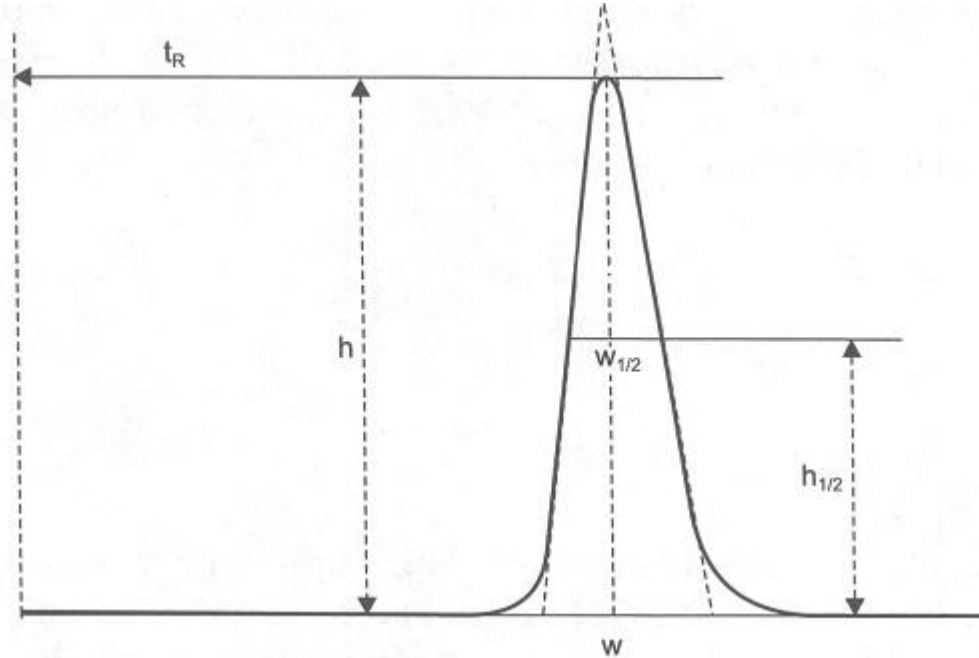

- A meghatározás végeredményeként ún. kromatogramhoz (detektorjel-időfüggvény) jutunk, mely a minőségi és a mennyiségi információ hordozója.
- Az elúciós haranggörbék, csúcsok időbeli integrálja, azaz a csúcs alatti terület arányos az alkotó mennyiségével.
- A minőségi információ hordozója a retenció, amely kifejezhető:
  - időadattal,
  - az állófázison átáramlott eluens térfogattal,
  - távolsággal vagy
  - relatív idő tartammal.

Kromatográfia alapfogalmai II.

Kromatogram (elúciós függvény) a.)

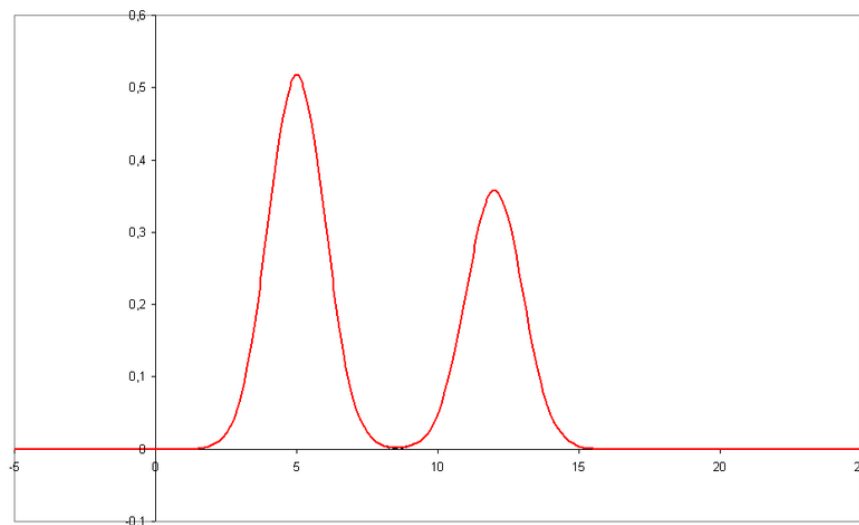
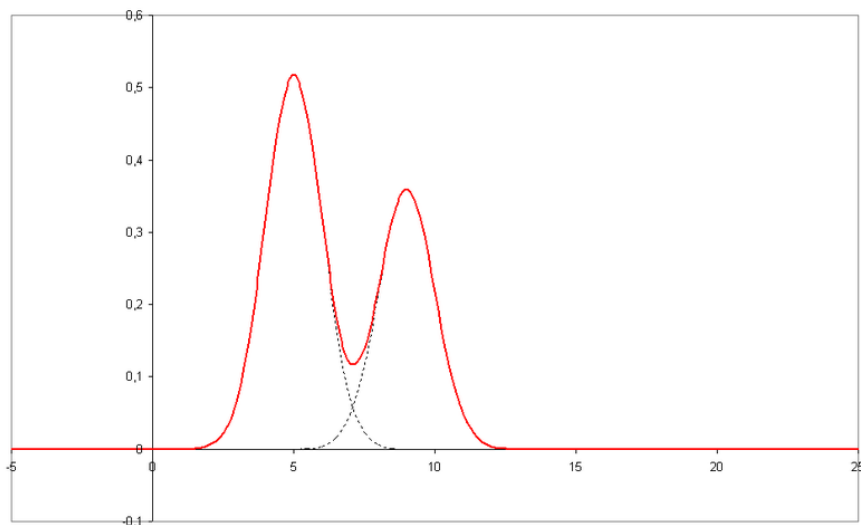
- X tengelyen: idő (elúciós idő)
Y tengelyen: detektorjel intenzitása
 t_R : retenciós idő
 t_0 : holtidő
 $t_R' = t_R - t_0$: redukált retenciós idő

Kromatográfia alapfogalmai III.

Kromatogram (elúciós függvény) b.)

Optimális elválasztás esetén a kromatogram különböző csúcsai vagy mintázatai az elválasztandó keverék különböző komponenseinek felelnek meg.

Kromatográfia alapfogalmai II.

- A retenció (visszatartás) az állófázisnak az a tulajdonsága, hogy az alkotóval való kölcsönhatása révén az alkotó előrehaladását késlelteti, így az inert eluens áthaladásához szükséges időhöz (t_0) képest jóval hosszabb időt tölt az elválasztó rendszerben.
- A retenciós idő(t_R) az az idő, amely a minta adagolásától az adott alkotónak a detektorban maximális koncentrációban való megjelenéséig eltelik. Ez függ a készülék geometriájától, így helyette az ún. redukált retenciós időt használják

$$t_{R'} = t_R - t_0$$

- ahol
  - t_0 : holtidő

Kromatográfia alapfogalmai III.

- A retenciós térfogat az az eluenstérfogat, amelyik a mintaadagolástól a csúcsmaximum megjelenéséig az elválasztó rendszeren áthalad

$$V_R = t_R \cdot F$$

- ahol:
  - F = az eluens térfogati áramlási sebessége (cm^3/min).
- Holt térfogat

$$V_0 = t_0 \cdot F$$

- Állófázis térfogata V_S

Elválasztás hatékonyságának jellemzése

- Az eredményes kromatográfiás minőségi azonosítás és mennyiségi elemzés szempontjából alapvető fontosságú a jó elválasztás és az, hogy a lehető legkisebb legyen az idő igénye. A jó elválasztás a szelektivitással jellemezhető.
- A szelektivitás
  - Az elválasztó rendszer azon tulajdonsága, hogy különbséget tud tenni két, vagy több alkotó között. Ez a tulajdonság az állófázis és az alkotók kölcsönhatásának következménye.

Gázkromatográfia

Jellemzők

- Gázkromatográfiásan a bomlás nélkül elpárologtatható anyagok mindegyike vizsgálható.
- A forráspontjuk alatt bomló anyagokat származékképzéssel lehet gázkromatografálni, vagy folyadékkromatográfiásan vizsgáljuk.
- Gázkromatográfiában a minta általában folyadékállapotú (elegy, oldat). Ennek kis részletét (0,5–1 μ l) pillanatszerűen, dugószerűen juttatjuk a vivőgázba (mozgó fázisba), ahol az azonnal elpárolog, és az oszlopra kerül (kolonnára).
- A kolonnában előrehaladva a minta alkotói, magas hőmérsékleten, egy-mástól elkülönülnek és a kolonna másik végén lévő detektorra kerülnek, ahol mennyiségükkel arányos elektromos jelet adnak (kromatogram).

Gázkromatográfiás rendszer

- Az elúciós elválasztáshoz a kolonnán állandó eluensáramot kell fenntartani.
- Ebbe az eluensáramba juttatjuk be impulzusszerűen a vizsgálandó mintát, amely komponenseire válik szét az állandó hőmérsékleten tartott vagy programozott hőmérséklet térben elhelyezett kolonnán.
- Az elvált alkotók a detektorba jutva a mért elektromos jel nagyságát megváltoztatják.

Gázforrások I.

- Vivőgázok: nitrogén, hélium, hidrogén, argon.
- Segédgázok (detektorokhoz): hidrogén, levegő.
- Eredetük: vásárolt gázpalackból, vagy helyben fejlesztve gáz-generátorral, kompresszorral (pl. hidrogén, nitrogén, levegő).
- Minőség: csak a 99,99%-nál nagyobb tisztaságúak a megfelelőek.
- Készülékhez vezetés: nyomáscsökkentő reduktoron keresztül a gázkromatográf-típusnak megfelelő belépő nyomással.
- Általában 3–4 bar nyomással.

Gázforrások II.

- Palackok színjelzései

Nitrogén

Hidrogén

Hélium

Levegő

Argon

Név	Jelölés	%	ppm
<i>tiszta</i>	2.5	99,5	5000
	3.0	99.9	1000
<i>Nagyon tiszta</i>	3.5	99,95	500
	4.0	99,99	100
	4.5	99,995	50
	5.0	99,999	10
	6.0	99,9999	1
<i>Ultra tiszta</i>	7.0	99,99999	0,1

Mozgó fázis

- Vivőgázok, mozgófázisok
- A mozgófázis valamilyen nagy tisztaságú gáz. A leggyakrabban alkalmazott mozgófázisok (carrier gas = vivőgáz)
  - hélium,
  - hidrogén és
  - nitrogén.

Álló fázis

- Az állófázis valamilyen adszorbens, a kromatográfiás módszer pedig gáz-szilárd kromatográfia (GSC = Gas Solid Chromatography).
- Alapkövetelmény, hogy a vizsgálati hőmérsékleten csak kevés kis molekulatömegű gyártási maradékot, vagy hőbomlási terméket juttasson a mozgófázisba
- A gázkromatográfiás elválasztás esetén
  - szilárd abszorbens (szilikagél, molekulaszita)
  - hordozón (diatomaföld) adszorbeált nem illékony folyadék (nagy molekulatömeg alkohol, glikol, szénhidrogén).
- Kolonna típusok
  - 2-6 mm belső d-s, töltetes.
  - 0,1-0,5 mm belső d-s kapilláris.

Töltetes kolonna

- Anyaga: üvegcső, vagy saválló acél.
- Hordozója: diatomaföld (nagy mechanikai szilárdság, nagy fajlagos felület, kémiaailag inert anyag)
- Megosztófolyadék + alacsony forráspontú oldószer + szilárd hordozó (0,1-0,3 mm-es átlagos szemcseméret) → oldószer elpárologtatása
- Kapacitásuk nagy (pár μ l injektálható).

Kapilláris kolonna

- Hossza: 10-100 m, átmérője:
  - 1, <0,15 mm mikrokapilláris
  - 2, 0,15-0,50 mm standard kapilláris
  - 3, > 0,50 makrokapilláris (wide bore)
- Anyaga kvarc. Poliamid bevonattal.
- A megosztófolyadékot közvetlenül a cső belső falára viszik fel ($d = 0,1-10 \mu\text{m}$).
- Élettartama növelhető, ha a megosztófolyadékot valamilyen kémiai kötéssel (szilanizálással) rögzítik.

Megosztó (nedvesítő) folyadék állófázis

- Olyan makromolekuláris anyag, amely az elemzési hőmérsékleten folyékony, de kellően stabil és gőztenziója is elhanyagolható.
- $T \text{ max. } 350 \text{ }^{\circ}\text{C} < \text{oszlop „vérzés” (bleeding)}$
- Hasonlóság elve:
  - Apoláris komponensekhez apoláris
  - Poláris komponensekhez poláris

Gáz-szilárd kromatográfia (GSC) állófázisa

- Szilikagél
- Alumínium-oxid
- Aktív szén
- Sztírol-divinil-benzol kopolimer

Gáz-folyadék kromatográfia (GLC) állófázisa

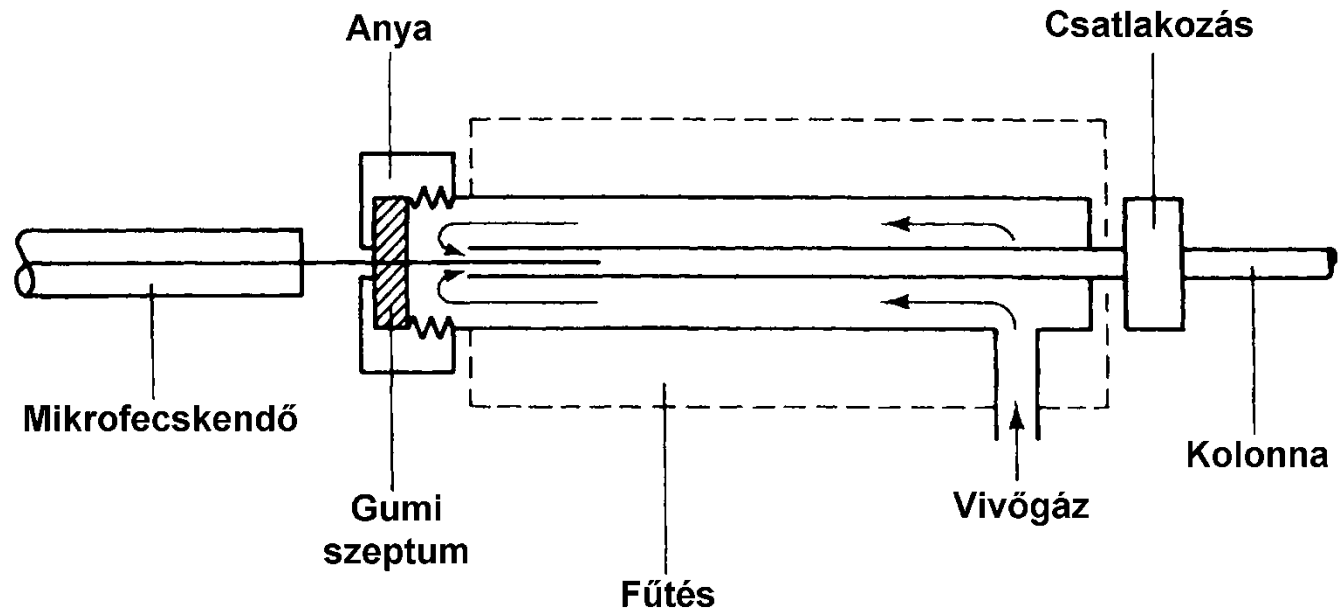
- Polisziloxán vázúak (szilikonok)
  - Apoláris és poláris csoportokkal szubsztituált változatai mind apoláris, mind poláris vegyületek elválasztására alkalmasak.
    - Szubsztituensek: alkil-, aril-, nitril-, vinil csoportok, vagy ezek keveréke.
- Polietilén-glikolok
  - Carbowax. Poláris álló-fázis. Polaritásuk a lánchossz növekedésével csökken.
- Poliglikol-észterek
  - Előbbiek észterezett változatai, észterek elválasztására.

Mintabemérő, injektor

- Az injektor feladata a folyadékállapotú minta pillanatszerű elpárolgztatása (gőzzé, gázzá), hogy azt a vivőgáz az oszlop irányába szállíthassa.
- Az injektor magas hőmérsékletre fűthető (maximum 400 °C-ig).
- A minta Hamilton-fecskendővel, egy szilikongumi tömítést (szeptumot) átszűrve juttatható az injektorba.
- Gázmintáknál gázfecskendőt alkalmazunk.
- A korszerű készülékekben a vivőgáz belépőnyomása, és esetenként az injektor hőmérséklete is programozható (on-column injektor).

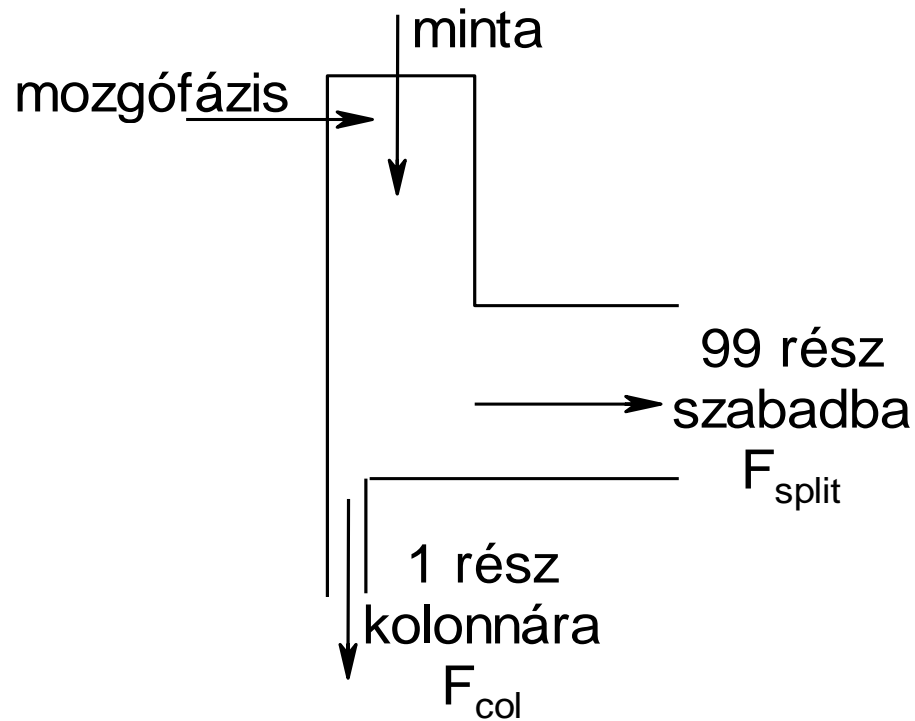
Gázkromatográfiás injektor egység felépítése

Áramlás leosztásos adagolás (split)

Analízis idejének csökkentése a gyors elválasztás érdekében

- Illékony minta
- Vékony állófázis (minőség!)
- Kis oszlop átmérő
- Rövidebb oszlop
- Hidrogén vívőgáz, nagy áramlási sebesség
- Meredek hőmérséklet gradiens

Detektor

- Feladatuk a kolonnából kilépő vívőgáz-áramban megjelenő komponensek folyamatos, gyors és érzékeny észlelése, az anyagmennyiséggel, vagy a koncentrációval arányos jel szolgáltatása.
- Többféle, vagy egyszerre több detektor is alkalmazható
- Szabályozott fűtés 400°C-ig.

Detektor típusok

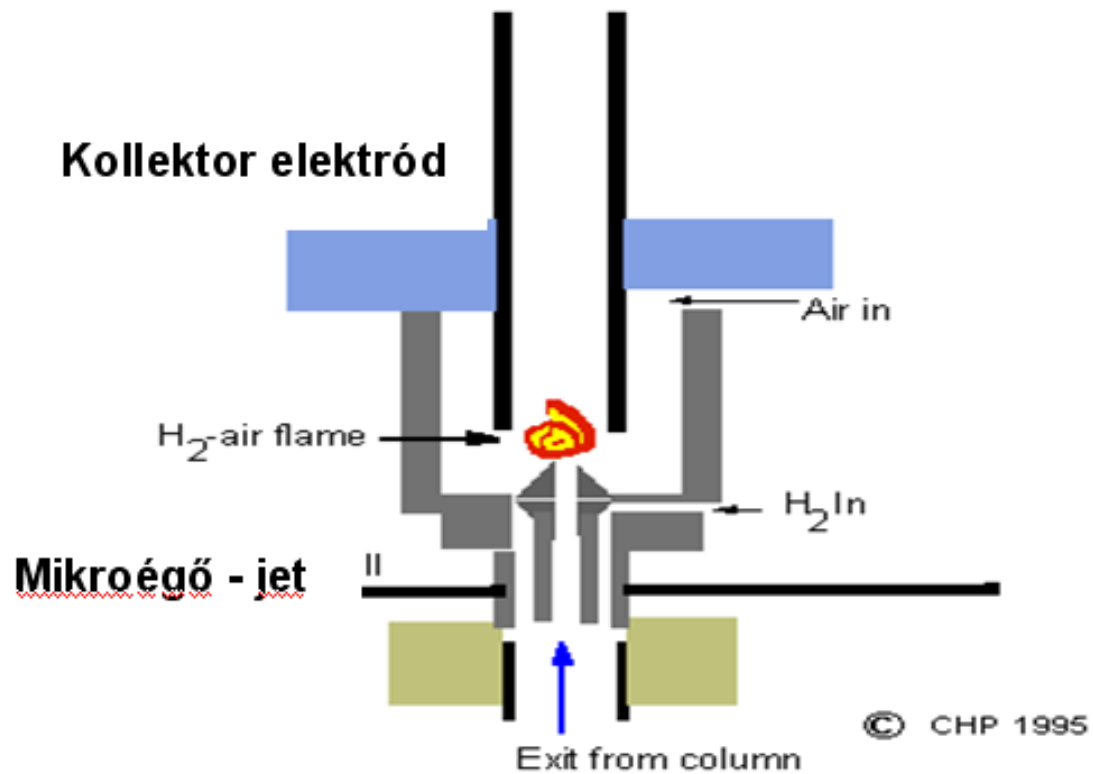

- Lángionizációs detektor (FID)
- Tömegspektrometriás detektor (MS)
- Hővezetőképességi detektor (TCD)
- Specifikus detektorok: egy-egy vegyületcsoport különösen nagy érzékenységgű mérését teszik lehetővé, pl.
  - Elektronbefogásos detektor (ECD)
  - Nitrogén-foszfor detektor (NPD)
  - Lángfotometriás detektor (FPD)
  - Atomemissziós detektor (AED)

Lángionizációs detektor

Flame Ionization Detector (FID)

FID működése I.

- A lángionizációs detektor egy kisméretű H_2 /levegő gáz-eleggyel táplált láng, amely fölé elektródpárt kapcsolnak. Az égés során a lángba bejutó szerves anyag először termikusan bomlik (pirolízis), utána oxidálódik, majd ionizálódik, mely lépésben a molekulák C atomszámával arányos számú e^- keletkezik.
- Érzékeny – 10^{-12} g/anyag
- Széles linearitási tartomány: 10^7
- 1. Pirolyízis: $\text{C}_n\text{H}_m \rightarrow n \text{CH}\cdot + (m-n) \text{H}\cdot$
- 2. Oxidáció: $n \text{CH}\cdot + n \text{O}\cdot \rightarrow n \text{CHO}\cdot$
- 3. Ionizáció: $n \text{CHO}\cdot \rightarrow n \text{CHO}^+ + n e^-$

FID működése II.

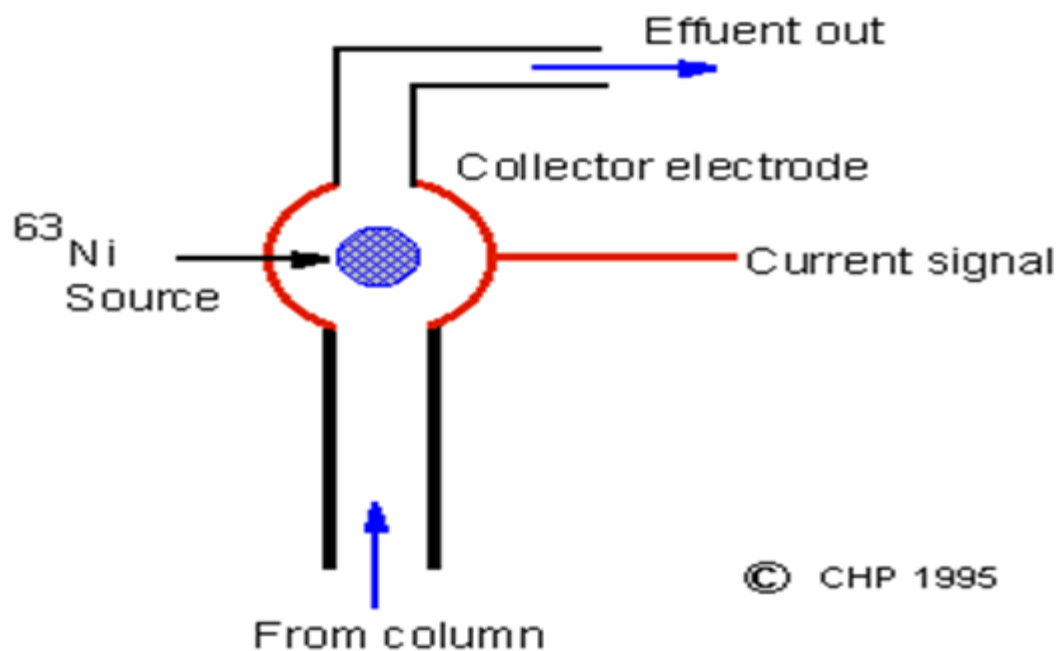

- Kapilláris oszlopok esetén make-up gázt kell keverni a hidrogénhez (vivőgáz), hogy nagyobb jelet kapjunk, ez általában N_2 .
- Ideális esetben - hidrogén:
  - (vivőgáz+make-up gáz) = 1:1
- Nagyon széleskörben alkalmazott detektor.
- Majdnem univerzális, kivételek:
  - Formaldehid, hangyasav, N_2 , O_2 , nemesgázok, CO , CO_2 , SO_2 , SO_3 , H_2S , NO , NO_2 , NH_3 , HX és H_2O .

Elektronbefogási detektor

Electron Capture Detector (ECD)

ECD alkalmazása

- Specifikus ionszelektív detektor, mely a halogéntartalmú (F, Cl, Br) növényvédő- és rovarirtószer maradványok meghatározásában nélkülözhetetlen.
- Lehetővé teszi a halogéntartalmú gázkromatográfián vizsgálható vegyületek mérését 10^{-12} - 10^{-15} g-ig. A detektor szénhidrogénekre gyakorlatilag érzéketlen, nagy elektronvonzó-képességű csoportot (pl. $-\text{NO}_2$, konjugált rendszerek) tartalmazó vegyületek specifikus mérésére alkalmas.
- Linearitási tartománya 3-4 nagyságrend fluor és klór tartalmú vegyületekre.
- Make-up gáz használata szükséges, hogy gyorsabban kiürüljön a detektor tér ($\text{N}_2, \text{Ar} + \text{CH}_4$).
- Halogénmentes oldószerek használata kötelező!

Minőségi mennyiségi elemzés

- Az elválasztott anyag minősége a kromatogramban elfoglalt helye (retenciós idő) szerint azonosítható.
- A mennyiségi elemzés a csúcs alatti terület integrálásával végezhető el. A terület és az anyagmennyiség összefüggése a választott detektor minőségétől, a koncentráció-tartománytól függ en a legkülönbözőbb lehet. Ideális esetben az összefüggés lineáris.

Folyadékkromatográfia

Módszerek

- A folyadékkromatográfián belül az állófázis minősége, illetve a megoszlást el idéző folyamat minősége szerint:
  - adszorpciós,
  - megoszlásos,
  - ioncserés.kromatográfiát különböztetünk meg.
- A folyadékkromatográfiás módszerek közül a nagy hatékonyságú folyadékkromatográfiának (HPLC) van kiemelkedő jelentősége.
- Az adszorpciós módszerek közé tartozik
  - állófázis: szilárd,
  - mozgófázis: folyadék.
- A gázkromatográfiával összevethet gyorsaság biztosítása érdekében a vivőfolyadékot (mozgófázist) 10-500 bar nyomással áramoltatják.

Folyadékkromatográfiás analízis paramétere

- Állófázis
- Mozgó fázis
- Elúció
- Detektálás (analitikai jel)
- Minőségi azonosítás
- Mennyiségi kiértékelés

Detektálás

- Analitikai jel érzékelése. Az oszlopról távozó mozgófázisban oldott komponensek észlelése azok valamely specifikus tulajdonsága alapján ún. „átfolyó cellás” detektorban.
- Nem destruktív detektálás
  - törésmutató változás (pl. szénhidrátok)
  - fényabszorpció (UV, VIS, legtöbb szerves vegyületre alkalmazható)
  - vezetőképesség mérése
  - fluoreszcencia stb alapján.
- Destruktív érzékelés (komponensek szabályozott átalakítása, roncsolása)
  - Oszlop után vagy előtt történő on-line vagy off-line származékképzés
  - MS-detektálás (ionizáció, fragmentáció, majd tömegszelektív detektálás)

HPLC alkalmazási területei

Chemical

polystyrenes
dyes
phthalates

Bioscience

proteins
peptides
nucleotides

Pharmaceuticals

tetracyclines
corticosteroids
antidepressants
barbiturates

Consumer Products

lipids
antioxidants
sugars

Environmental

polyaromatic hydrocarbons
Inorganic ions
herbicides

Clinical

amino acids
vitamins
homocysteine

Vékonyrétegkromatográfia

TLC

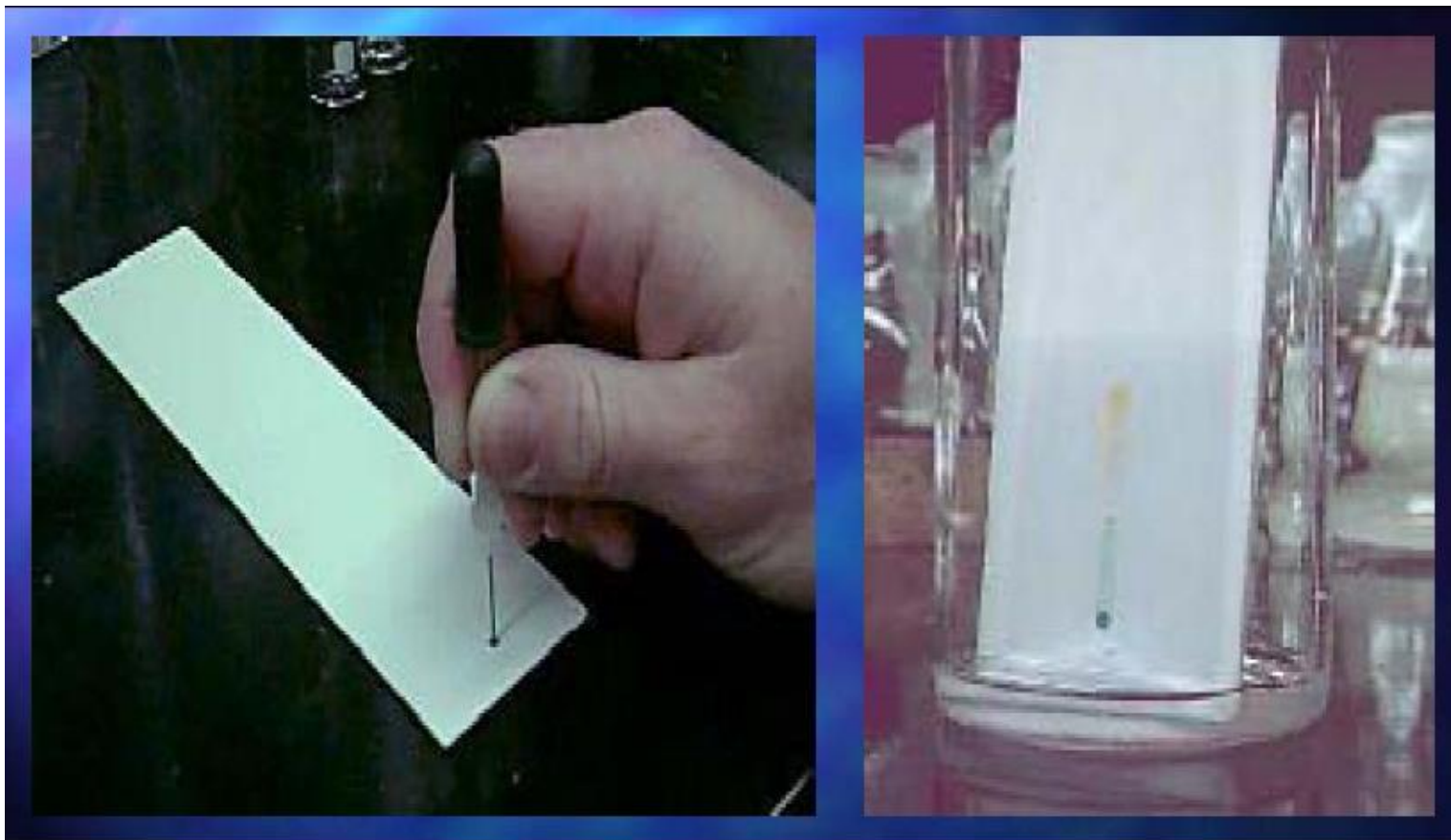
Menet

- A szétválasztandó alkotórészeket tartalmazó oldatot a lap szélétől 1-2 cm-re cseppentjük fel. A kromatogram kifejlesztése egyszerűen történik, mégpedig a réteggel befedett lemezt oldószert tartalmazó tálkába helyezzük.
- Az oldószer a kapilláris erők hatására a rétegben egyenletesen emelkedik, közben az alkotórészek a megoszlástól függő mértékben elmozdulnak.
- A kifejlesztett kromatogramot megszáritjuk, majd az elválasztott anyagokat szín-reagenssel (alkoholos jóddoldat, cc. kénsav), vagy más módon (UV-lámpa) láthatóvá tesszük (a kromatogramot előhívjuk). A foltok helyzetét meghatározzuk

Réteggkromatográfia

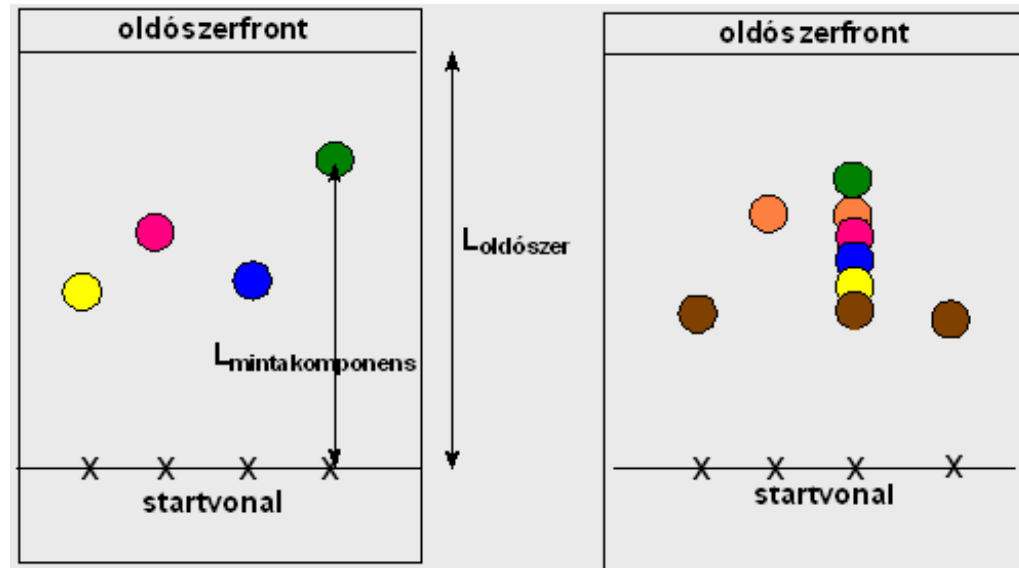

Nejlon- és selyemfestékek elválasztása papírkromatográfiával

$$R_f = \frac{L_{\text{mintakomponens}}}{L_{\text{oldószer}}}$$

$$R_f < 1$$

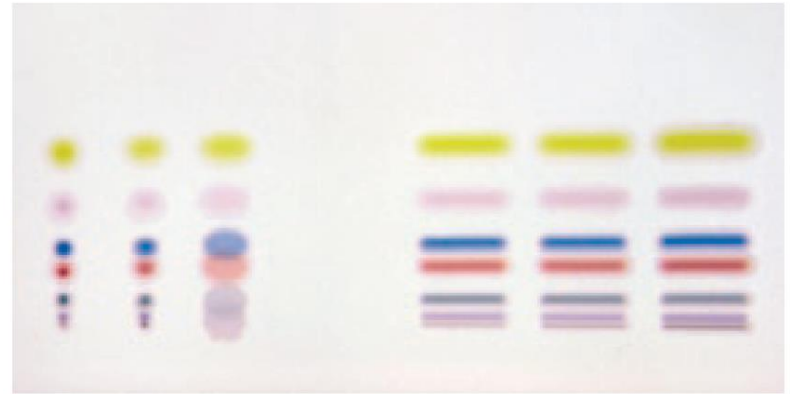

Mintafelvitel

Felvitel

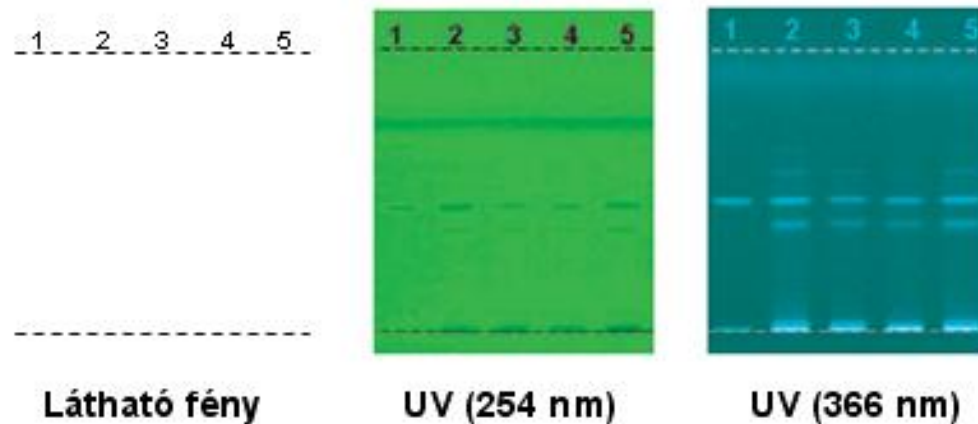

Kifejlesztés után

Megjelenítés I.

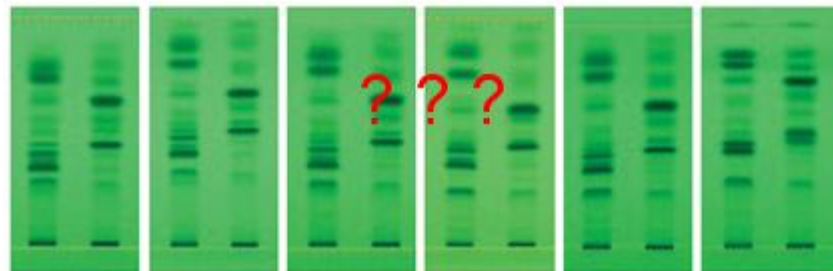
- A vizsgált komponensek láthatók (pl. festékelegy).
- A legtöbb komponens azonban nem színes. Ezek megjelenítésére a szilikagél állófázis néhány százalékban tartalmaz ZnSiO_3 -t (cink-szilikát), amely 254 nm-es UV fénnel megvilágítva fluoreszkál. A komponensek elfedik a réteget és sötét foltként láthatók. Több vegyület 366 nm-es UV fénnel megvilágítva önmaga is fluoreszkál.

Megjelenítés II.

- Az esetek többségében azonban a vizsgált komponensek nem láthatók (nem színesek) illetve nem különíthetők el azonnal a többi anyagtól (mátrixtól).

- Szelektív megjelenítés származékképzéssel
  - A kifejlesztett réteg lefújása vagy bemerítése olyan anyaggal amely csak a vizsgálni kívánt komponensekkel képez lehetőleg színes vagy fluoreszkáló terméket.

Minőségi azonosítás

- Retenciós faktor (R_f) és
- Szín vagy egyéb optikai információ összevetése (pl. fluoreszcencia, reflexiós spektrum, stb.) alapján

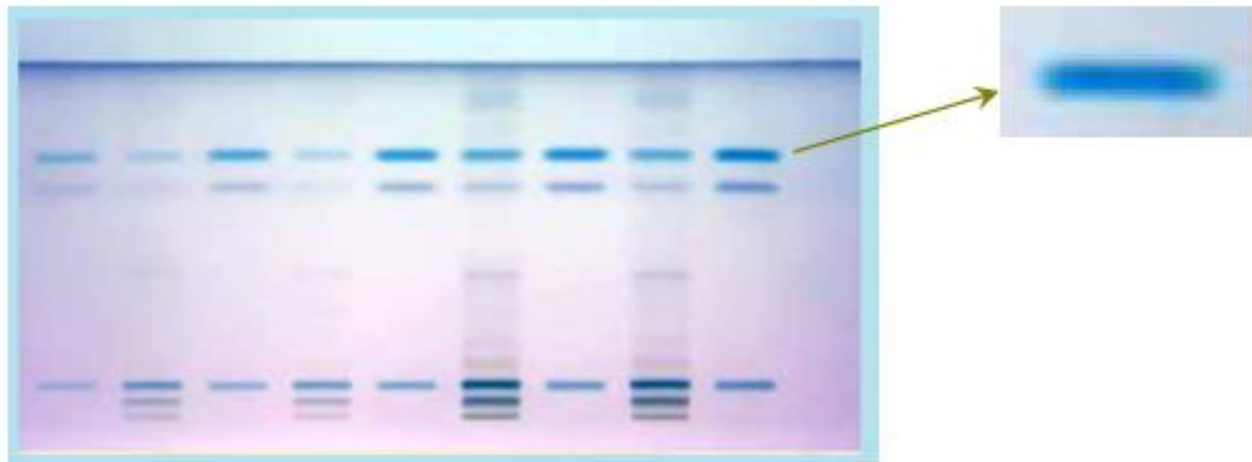

A retenciós faktor értékének kiszámítása adott kromatográfiás sávra

Mennyiségi elemzés

- Mennyiségi információ: a foltok mérete és optikai sűrűsége (színintenzitás) alapján.
- Denzitometria: a kromatográfiás foltok optikai sűrűségének mérése
  1. Pásztázó denzitometria (diffúz-reflexiós spektrofotometria).
  2. Videodenzitometria (digitális képalkotás a rétegről).

Papírkromatográfia

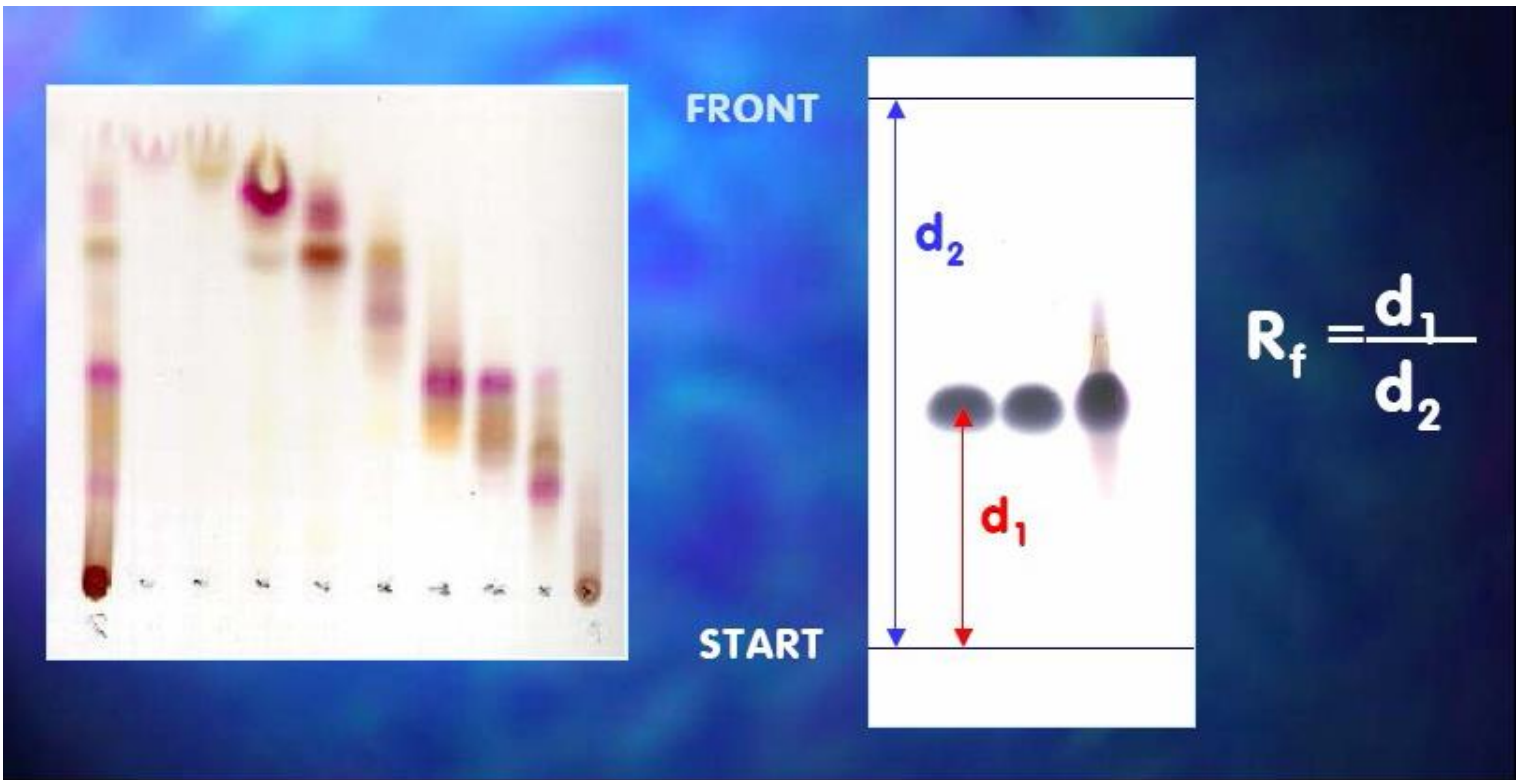

PC

Menet

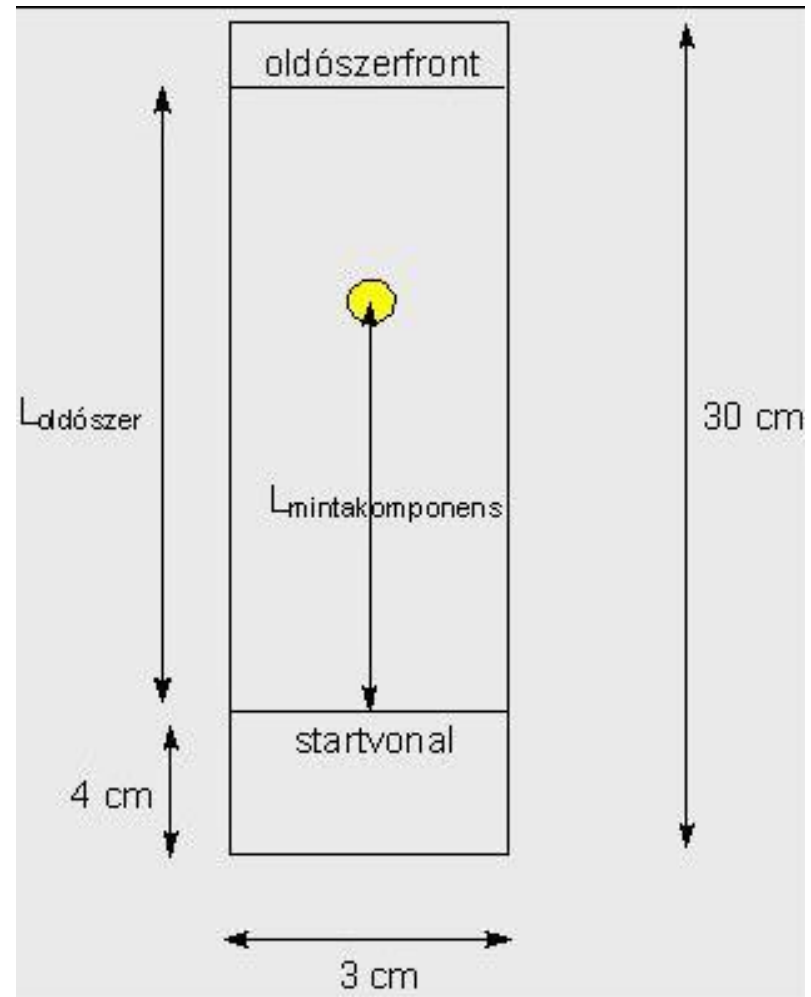
- A papírcsík végét az eluensbe (oldószer vagy oldószerelegy) mártjuk. A folyadék felszívódása megindul, és a minta komponenseit különböző sebességgel viszi előre.
- Megfelelő kísérleti körülmények mellett egy idő után a minta komponensei az oldószer elmozdulásának irányában különböző távolságokban, egymástól elválasztva, foltokban helyezkednek el. Az előhívás a rétegekromatográfiánál említett módon végezhető el.
- Előnye, hogy a módszer egyszerű, a kromatogram kifejlesztését üveghengerben vagy kádakban végzik, mely zárható kell, hogy legyen, hogy az oldószer ne párologjon el.
- A legkülönbözőbb anyagok (szervetlen ionok, szerves anyagok, aminosavak) elválasztására alkalmas.

Élelmiszerszínezékek elválasztása papírkromatográfiával

$$R_f = \frac{L_{\text{min takomponens}}}{L_{\text{oldószer}}}$$

$$R_f < 1$$

Köszönöm a figyelmet!
